

Fig. 9. Vs 9. Västerås, Saltängsbron. Efter teckning av J. Bureus.

Fig. 10. Vs 9. Västerås, Saltängsbron. Efter teckning av H. Hofberg.

gården: Mycken sten, och teckn til ingången eller öppningen på honom synes ännu: Derifrån har den stora stenen kommit, som nu förwaras uppe wid gården, hwilken är hwit, hel trind, som et klot, och hafwa på honom warit ristade bokstäfwer förr at läsa, som nu äro förnötte» (*Beskrifning Öfwer Wästmanland*, 1754, s. 359). Detta ornerade stenklot är ännu i behåll. Någon runsten har däremot icke funnits vid Johannisberg.

9 och 10. Västerås, Saltängsbron (f. d. Lundby sn).

Pl. 6–7.

Litteratur: B 1082, L 1016, 1017, (1018). J. Bureus, F a 6 s. 237 (Bureus' egen uppteckning), F a 10: 2 bl. 91 b, F a 5 s. 226, F a 1 s. 111; Ransakningarna 1667–84 (tryckt i VFÅ 17, 1928, s. 11 och i Ransakningar efter antikviteter bd 1, h. 1, 1960, s. 133); O. Verelius, *Manuductio ad Runographiam Scandicam* (1675), s. 74 f.; J. Hadorph, Brev den 21/4 1685 till landshövdingen B. Gyldenhoff (i: *Antikvitetskoll. Handl. X, ATA*); J. Peringskiöld, *Monumenta* 1 och 4; O. Grau, *Beskrifning Öfwer Wästmanland* (1754), s. 354 f. (nytrycken 1904, s. 273 f.; s. 218 f.); N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 176; J. Fischerström, *Utkast til Beskrifning om Mälaren* (1785), s. 135; E. Tuneld, *Geografi öfver Konungariket Sverige* (1828), s. 195; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 109; R. Dybeck, *Runa* 1844, s. 53, *Antiqvarisk berättelse för år 1859, 1864 och 1868* (ATA), *Lundby socken* (ATA), *Runa* (fol.) 2 (1874), s. 4, 39; W. Tham, *Beskrifning öfver Sveriges rike* 1:2 (1849), s. 122; V. Karlsson, *Några ord till upplysning om bladet »Westerås»* (1862), s. 27; H. Hofberg, *Westmanlands Fornlemningar och Minnesmärken* 1870, s. 29 f. (ATA; tryckt i VFÅ 1, 1874, s. 27 f.); L. Ersson, *Fornminnen inom Wästmanland* (ATA); *Vestmanlands kalender* 1881, s. 329; E. Brate, *Anteckningar* 1898 (ATA); S. Kjersén, *Skrivelse den 23/7 1908* (ATA); S. T. Kjellberg, *Vallby* (i: VFÅ 16, 1926), s. 49; B. Engström, *Den västmanländska kungsvägen* (i: *Svenska Vägföreningens*

Tidskrift 1930), s. 101; H. Schück, Minne av Johan Hadorph (i: SAH 43, 1933), s. 296, Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 2 (1933), s. 420; S. B. F. Jansson, Skrivelser till Riksantikvarien 1936 och 1937 (ATA), VFÅ 24 (1936), s. 2; C. Claesson, Fasta fornlämningar i Västerås stadsområde (ATA); S. Drakenberg, Västmanlands Fornminnesförening 1861–1936 (i: VFÅ 24, 1936), s. 10 f.; M. Stenberger, Västeråstraktens förhistoria (i: Västerås genom tiderna 1, 1956), s. 423 f.; A. Ruprecht, Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften (1958), s. 53, 161.

Äldre avbildningar: J. Bureus, teckning av Vs 9 (i F a 10: 2); J. Hadorph och P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta 4, B 1082 och Grau a. a.); Hofberg, bläckteckningar (återgivna i VFÅ 1, pl. 5 och 6); Brate, foto 1898 (ATA); Kjersén, teckningar 1908 (ATA); Jansson, foton 1936 (återgivna i Västerås genom tiderna 1, s. 424); Claesson, foto 1936 (ATA).

De båda stenarna Vs 9 och 10 stå resta vid gamla landsvägen Västerås–Köping. Den runristade stenen (Vs 9) står vid norra vägkanten, 35 m ÖNÖ om skälet vid den väg, som i sydlig riktning leder till Rytterns kyrka, 12 m Ö om Saltängsbrons östra landfäste. Vs 10 har sin plats vid landsvägens södra sida, mitt emot Vs 9. Platsen för Vs 9 är utmärkt på Geologiska kartbladet »Westerås».

Bureus, som själv har undersökt Vs 9, anger stenens plats sålunda: »Wid Westerårs i Longängen» (F a 6), »Wästerårs På Långängen» (F a 5 och F a 1). — I Hans Spaaks relation (i *Ransakningarna*), daterad »Westeråhs d. 11 Maj 1682», finnas följande uppgifter om Vs 9 och 10: »Wijdh Saltängz broen ligger 2:ne Steenar, en på hwardera sijdan om vägen medh bookstäfwer på, säges waritt begrafningzplatzer, för biskopar, eller des graff steenar.»

År 1685 planerade Johan Hadorph en antikvarisk resa till Västmanland och Västergötland. Med anledning av den tilltänkta resan skrev Hadorph (²¹/₄ 1685) ett brev till landshövdingen B. Gyldenhoff i Västerås. I brevet lämnar Hadorph några intressanta upplysningar om Vs 9 och 10: »Eliet måste iag tienstl berätta, att wid Broon moot Långängen, liggia 2. Runestendar omkullkastade, en på hwar sijda om vägen, och hafwa fordom stått uppe, men genom långlige tijder omkull fallne, hwilka begge något hafwa att betyda. Om hr. landshöfd:n wille befalla, att dhe begge resas up på hwar sin sijda om vägen en aln från dijen, och skolas wäl kring medh grååsteen, fast än muren ginge in till dijet, och blefwe en wägg dher af, och dhe eij längre iordsattes än Rijtningen och Bookstefwerne å begge sijdor blifwa ofwan iord, så wore det en märkelig antiqitet och prydnat å den orten, som många andra landshöfdingar försummat hafwa. wille och hr landshöfd:n åkosta dheras uprijtning medh olliefärgor, för 2 eller 3 dhr kppmt:, så will iag tillsäija då iag dijt reser, och kunde så uprijtas, att i 300 åhr skall färgen quart sittia. Således finnas och mångastädes Runestendar omkull, många medh Bookstäfwerne nidh åth iorden, hwarföre almogen borde angifwa alla sådanne långa gråhallar och upresa, ty dhe hafwa alla sina betydelse.»

På träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* är med bläck antecknat: »SaltEngz broon i Lundby sochn» (B 1082: »Salt ängs bron»; L 1016: »Saltängsbron», L 1017: »Dersammastädes, en med blotta slingor och ett djur».¹ I *Monumenta* 1 finns i en »Förtekning på ... Antiquiteter» följande uppgift om Vs 9 och 10: »Lundby Sn Widh Saltängzbron, på hwardera sijdan om vägen.»

O. Grau beskriver platsen för Vs 9 utförligt: »Midt i socknen, der stora landswägen stryker fram åt Köping eller Wästerås stad, ligger en stor äng, Långängen kallad, i hwilken ej allena de fläste hemman här i socknen hafwa sin höslog, utan också någre hemman i Dingtuna sockn, hwilke ligga der inåt på wästra sidan, nämligen: Froby, Bobärga och Bälby. En liten bäck löper igenom socknen ifrån Bäckby twärt öfwer Långängen och stora landswägen åt Saltängsbron, som är bekant, och sedan vidare öster åt K. Ladugården in i Mälaren. Wid nyssnämnda bro finnes en Runsten.»

R. Dybeck har vid flera tillfällen haft anledning att nämna Vs 9 och 10. I *Runa* (Augusti-Häftet 1844) skriver han: »... vid den så kallade Saltängsbron, öfver hvilken landsvägen mellan Westerås och Köping löper, stå på hwar sida om vägen, midt emot hvarandra, en rest sten, af hvilka den ena äger kring ett inristadt stort kors, en runskrift, hvaraf inhemtas, att en vid namn Gisl låtit göra bron efter sin son Ost (Östen?), som vardt död i England. Den motstående stenen äger äfven en ristning, föreställande ett fyrfotadt djur, inveckladt i en

¹ Liljegren upptager i *Runurkunder* (1833) tre runstenar vid Saltängsbron. Den av honom som nr 1018 upptagna tredje stenen anges som »oafritad». Någon tredje sten vid Saltängsbron har emellertid aldrig funnits. Liljegren har tydligen missuppfattat en uppgift i Peringskiölds *Monumenta* 1. Ifrågavarande uppgift åsyftar otvivelaktigt endast Vs 9 och 10.

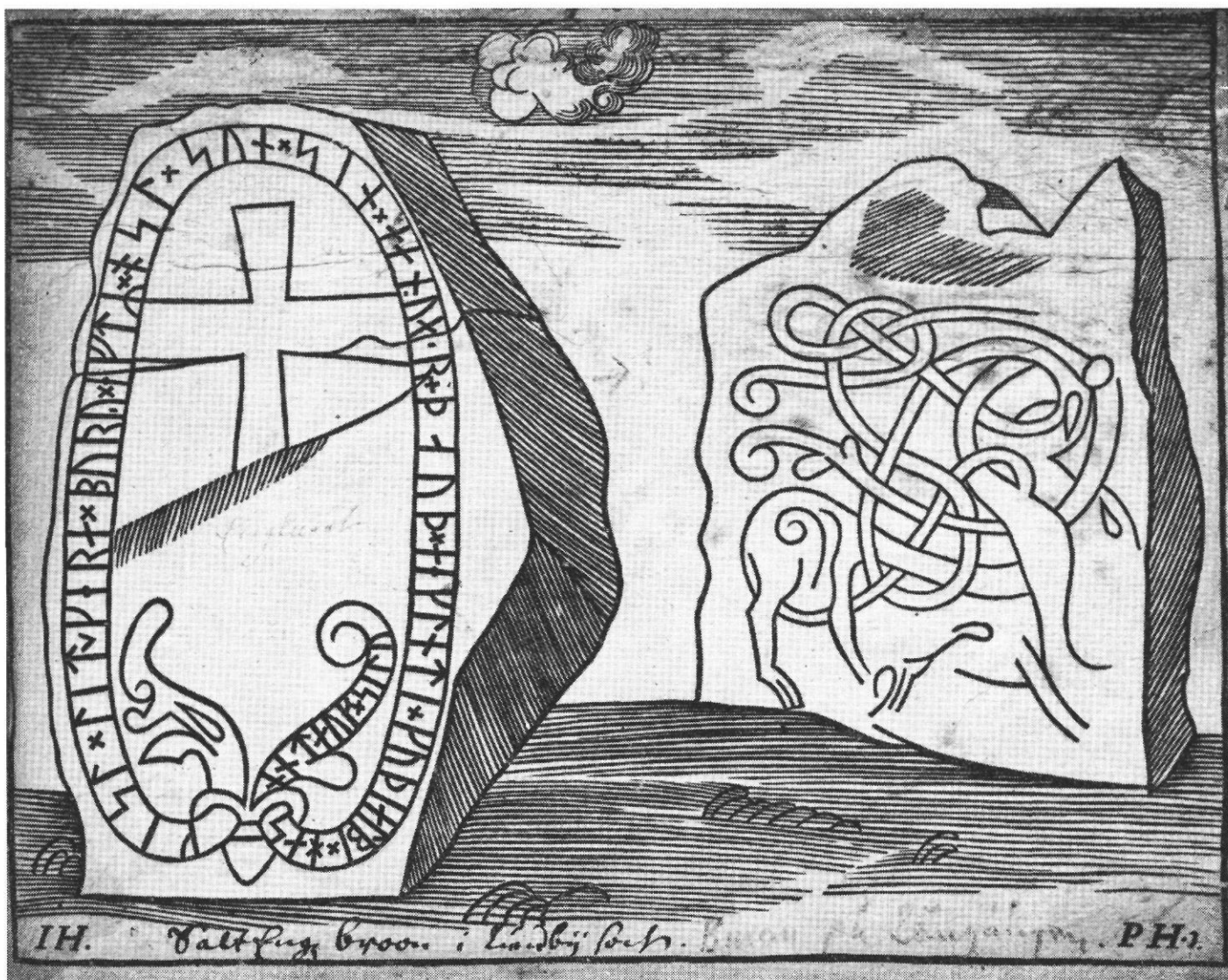

Fig. 11. Vs 9 och 10. Västerås, Saltängsbron. Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 1082).

mängd slingor, men saknar runor. Denna, hvars ristning nu är i det närmaste utplånad, tillhör sannolikt äldre tider. I Hans Spaaks ... berättelse förmäles, att, enligt sägen, de varit 'begrafningz-platzer för biskopar eller des graffsteenar'. Nu deremot vet allmogen berätta, att en jätte ligger här begravven. Hans kropp säges sträcka sig under vägen från den ena stenen till den andra.»

Enligt Vitterhetsakademiens föreskrift utfördes under Dybecks ledning omfattande fornvårdsarbeten med runstensmonumentet vid Saltängsbron.¹ I Reseberättelsen för år 1864 lämnar Dybeck följande redogörelse för arbetet: »Runstenen vid Saltängsbron ... har i urminnes tid legat sunken i dyn helt nära bäcken, så att blott öfre ändan af honom varit synlig. Han blef genom mitt föranstaltande uppgräfd, flyttad fyra alnar längre från bäcken till en högre plats och der rest på en lagd fast stengrund med en större häll midt under stenen. Vid runstens upptagande träffades, två fot under jordytan ett till honom hörande mindre stycke med runor, hvilka fullständiga den viktigaste delen af inskriften.» Resningen var tydligen ej tillräckligt omsorgsfullt utförd; redan några år senare lutade stenen åter. Detta framgår av de uppgifter, som lämnas av Dybeck i *Runa* (fol.) 2: »År 1874 [skall vara 1864] lät jag ånyo resa denne sten, som då var i det närmaste liggande, men likväl egde på sitt ställe det med två grofva, nu något krökta, järndubbar fordom frånbrustna och derefter tillfogade öfverstycket, men deremot saknade ett möjligen på sednare tid franskildt mindre stycke af högra kanten, innefattande en del af slingan, med runorna **a** och **r**, samt öfre delen af **p**. Stycket söktes då grunden upptogs, och det fanns två fot under jordytan, samt lemnades sedermera af mig till förvar

¹ Enligt en annan uppgift blev stenen »istandsatt» av markägaren på anmodan av Västmanlands fornminnesförening; se *VFA* 24 (1936), s. 2 och 10 f.

bland Fornm.-för:s samlingar.» År 1876 meddelar Dybeck, att Vs 9, »hvilken sten jag 1864 lät åter resa på nylagd stengrund, lutar redan något litet. Marken består af lös jäsjord, hvarföre ock den midt emot på södra sidan om landsvägen stående slingstenen utan runor, hvilken säkerligen saknar stengrund, sunkit så djupt att bara det som finnes aftecknad i West. F.F:s Årskrift, pl. VI¹, är ofvan jord. Det öfriga ... finnes under markytan.»

Hofberg beskriver år 1870 de båda stenarna på följande sätt: »På Hammarby gärde, omkring trettio steg öster om den s. k. Saltängsbron och tio steg norr om landsvägen, står den af Liljegren under N:o 1016 omnämnda runstenen. Stenhällen ... har legat omkullfallen och afslagen, men vid stenens uppresande för några år sedan åter ihopsatt. Vid denna afslagning, eller måhända då stenen sedan med jernkrampor hopfogades har dess främre yta på midten blifvit afflagad, hvarigenom en del af inskriften och något af ristningen gått förlorad.» Om Vs 10 skriver Hofberg: »På Hammarby gärde, ett par steg söder om landsvägen, midt emot den nu beskrifna runstenen står en 2,8 fot hög och 3,8 fot bred stenhäll, som blott har några slingor, men på hvilka icke några runor äro synbara.»

E. Brate antecknade vid sin undersökning av Vs 9 år 1898: »Runstenen står långt från Hammarby invid stora landsvägen från Västerås till Kolbäck ett litet stycke öster om Saltängsbron på landsvägens norra sida med inskriften vänd mot vägen ... Stenens topp är lös och lagd ofvanpå det undre stycket.»

År 1936 restes Vs 9 och 10 genom Riksantikvarieämbetets försorg. Stenarna lutade då starkt och hade dessutom, genom att landsvägen hade höjts, kommit att stå alldeles för lågt. Stenarna ställdes då på stabila grunder. I samband med detta arbete fastsattes runstenens lösa överdel.

Vs 9: Grå granit. Ristningsytans nedre del täckes av ett ljus kvartsskikt. I stenens högra kant har ett stycke av ristningsytan fallit bort, varvid tre runor ha gått förlorade. Ristningen är i stort sett tydlig. Till vänster om korsstammen finns en figur, ristad med oskarpa, mycket grunda linjer. Denna endast skisserade figur, som ej tidigare har iakttagits, har utan tvivel tillkommit långt senare än ristningen i övrigt. Stenens höjd ovan marken är 2,15 m, största bredden 1,30 m.

Vs 10: Blågrå granit. Ytan flagrar; ristningen är genomgående grund och otydlig. Genom flagringen ha vissa delar av ristningen gått förlorade. Flera oriktigheter i huggningen kunna konstateras. Ristningen består av ett rundjur med långt utdragen nacktofs och svans. Ristaren har av allt att döma varit en ganska framstående konstnär. Stenens höjd ovan marken är 1,62 m, bredd 1,17 m.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Bureus):

× **kisl** × **lit** × **kera** × **buru** × **eftr** × **osl** × **sun** × **sin** × **han** **uq[rb]** × **typr** × **a** **eklati** × **kup** **ialbi** × **has** × **ont**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

auk × **selu**
 65

Gisl let gærva bro æftir Øysl, sun sinn. Hann varð dauðr a Ænglandi. Guð hialpi hans and ok selu.

»Gisl lät göra bron till minne av Ösel, sin son. Han blev död i England. Gud hjälpe hans ande och själ.»

Till läsningen: Inskriften börjar med sk, som i likhet med inskriftens övriga sk har formen av ett litet

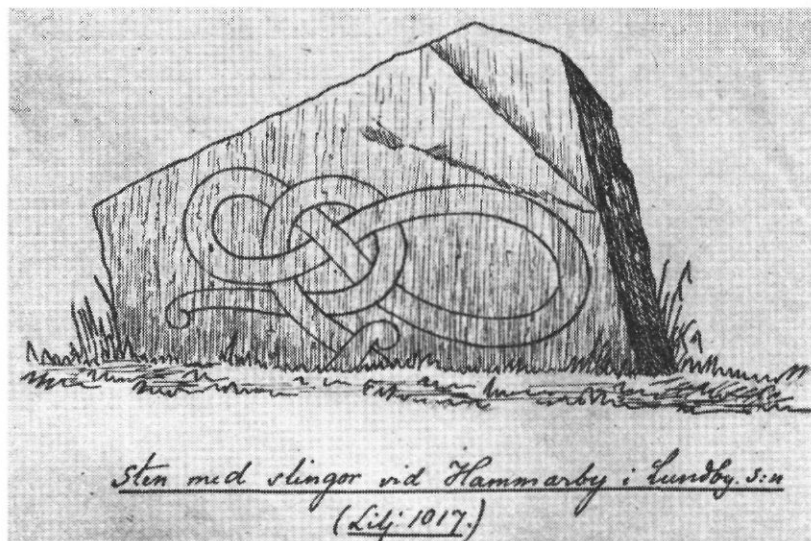

Fig. 12. Vs 10. Västerås, Saltängsbron. Efter teckning av H. Hofberg.

¹ Därmed åsyftas Hofbergs teckning av Vs 10, som återges i VFA 1 (1874). Se fig. 12.

kryss. 1 **k** är ej stunget, ej heller 2 **i**. 3 **s** har, liksom alla inskriftens **s**-runor, en ovanligt lång mellanled. 6 **i** är ej stunget, ej heller 8 **k**. 9 **e** är tydligt stunget. I 15 **u** finns en naturlig ojämnhet mellan huvudstaven och bistaven. 16 **e**, som står strax nedanför brottsprickan mellan stenens över- och underdel, är tydligt stunget. 17 **f** är skadat nedtill av denna spricka. 20 **o** har dubbelsidiga, snett ned åt höger riktade bistavar; samma form har 58 **o**. Sk efter 25 **n** är skadat på mitten genom flagring. Övre hälften av 29 **h** har flagrat bort. Sk saknas efter 31 **n**. Av 33 **a** återstår endast vänstra delen av bistaven; runans övriga delar ha förlorats i det stora bortfall av ristningsytan, som här börjar. I detta bortfall har ett 28 cm långt stycke av runbandet gått förlorat. På det skadade partiet har plats funnits för minst tre runor. Sk före 36 **t**, som är ristat i hård kvarts, saknar nedre delen. 37 **y** är tydligt stunget. 39 **r** har placerats innanför slingan på en egen liten ramlinje. Tydligen har ristaren råkat glömma runan; när han upptäckte felet, har han huggit runan inne på stenen, på den plats som den skulle ha efter 38 **p**. Sk saknas efter 40 **a**. 41 **e** är tydligt stunget. 42 **k** är ej stunget. Sk saknas efter 49 **p** och efter 60 **t**. Däremot finns sk efter 57 **s**. 65 **e** är tydligt stunget. Inskriften slutar utan sk.

Bureus läsning enligt teckningen i F a 10: 2 (se fig. 9): **kisl · lit · kira · buru · aftir · ost · sun · sin · han · uarp · tauþr · anklanti · kup · hialbi · hans ont · auk · salu**. Den ovanför teckningen återgivna läsningen visar flera avvikelser; i stort sett är den bättre: **kisl lit kera buru eftr osl sun sin · han uarp tayþr · anklanti kup ialbi hans ont uk selu**.

Hadorph och Helgonius: **kisl × lit × kera × bury × eftr × osl × sun × sin × aan · ua · r + þ auþ × a eklnti × kup ialbi × has nnt auk × silu**. — Hofberg: **kisl × lit × kera × buru × iftr × osl × sun × sin × han × u . . . up × a eklati × kup ialbi × has × ant × auk × silu**. — Dybeck (1874): »Såsom fullkomligt säkert kan antagas att den af H[of]b[er]g anmärkta och mycket för skarpt tecknade 'afslagningen' af en del af stenens främre yta funnits innan stenen ristades. Korsskaftet — en tunga förenar öfversta korsarmen med runslingan och båda sidoarmarne löpa fram till slingan — . . . löper derefter rakt ner till slingans hufvud och stjert, och afslagningens runor i stenens venstra kant äro lika klara och djupa som de i den öfriga inskriften. Denna i sin ännu i dag behållna helhet är»: **× kisl × lit × kera × buru × eft(i)r × osl × sun × sin × han(×)uarþ × t(a)uþ(r ×)a(×)e(n)kla(n)ti × kup(× h)ialbi × ha(n)s × ont × auk × selu(×)**. Anledningen till att Dybeck icke sätter runorna 33–35 **arp** inom parentes är, att han vid resandet av Vs 9 påträffade det stycke av stenens högra kant, där dessa runor stodo. Enligt uppgift av Dybeck lämnade han fragmentet »till förvar bland Fornm.-förs samlingar.» Fragmentet har emellertid icke kunnat påträffas i samlingarna. Se vidare om Dybecks fynd ovan s. 26 f. — Brate (1898): 15 **u** »har på midten en fåra mellan staf och kst. men denna fåra är icke någon prick, fjärde ordet är alltså **buru**». 37 **u**. Sk före 40 **a** »är litet och står omedelbart efter 38 **p**». Brate har sålunda icke observerat den innanför slingan placerade runan 39 **r**. Han förbiser också sk efter 57 **s**.

Vs 9 innehåller två mansnamn. Faderns namn *Gisl* är eljest icke belagt i någon västmanländsk inskrift. På uppländska runstenar är namnet däremot vanligt; det förekommer på U 453, 454, 492, 669, 808, 809, 836, 844, 845, 898, 899, 1005, 1027, 1047, 1109 och 1117. Utanför Uppland har det av runinskrifterna att döma varit sällsynt under vikingatiden; utom på Vs 9 förekommer det endast på en östgötsk runsten (Ög 199). Anmärkningsvärt är, att den enstaviga formen av namnet är så gott som allenarådande i runinskrifterna; den tvåstaviga formen *Gisli*, som under medeltiden blir den vanliga, har hittills endast belagts två gånger i svenska runinskrifter (U 611 och Vg 119). — Runföljden 20–22 **osl** innehåller den döde sonens namn. **osl** skall sannolikt återge det ovanliga mansnamnet *Øysl*. Detta torde också åsyftas på U 35: **aysl**, på Sö 190: **usl** och på L 1031 (Närke): **asl**. Jfr också **A^xiuls Øyuls** på Sparlösaasten (Vg 119). Namnet *Øysl* kan ha utvecklats antingen ur ett samnordiskt *Auðgisl* eller ur ett urn. **Aiwagislaz*. Under sådana omständigheter är det av visst intresse, att faderns namn, *Gisl*, ursprungligen kan ha ingått som efterled i sonens namn.

Den »bro», som *Gisl* lät anlägga till minne av sin son, har hjälpt de vägfärande över vattendraget och över sankmarkerna vid den plats, där den nuvarande Saltängsbron byggdes. För att markera »brons» början i V restes de båda stenarna Vs 9 och 10.

Ordet **buru** ger ett exempel på inskottsvokal i ljudförbindelsen *br*. En sådan epentetisk vokal förekommer flerstädes i runinskrifterna i ordet *bro* (**buro**, **boro**) liksom t. ex. i ordet *broður* (ack.), vilket ibland tecknas **burupur** eller **boropur**. Jfr ovan s. 13 f., där andra exempel på inskottsvokaler anföras.

Hofberg uttalar (år 1870) följande mening om runstensbrons ålder: »Då man kan taga för gifvet, att den bro, som i denna inskrift nämnes är den här bredvid liggande Saltängsbron och då man tillika känner, att den år 1283 afledne biskop Karl i Westerås var den, som anlade eller åtminstone med stor kostnad omlade de fyra landsvägarne, som från Westmanlands skilda delar leda till stifts-staden, så torde man med all sannolikhet kunna antaga, att den på stenen omtalade brobyggnaden blifvit verkställd samtidigt med den här förbi-löpande Köpingsvägens omläggning, ett antagande, som skulle fastställa tiden för stenens tillkomst till slutet af 1200:talet.» Denna Hofbergs datering av runinskriften och runstensbron är felaktig; de ha säkerligen båda tillkommit under 1000-talets förra del.

Vs 9 och 10 ha rests och bron har anlagts för att bevara minnet av en ung man, om vilken vi få veta, att han *varð dauðr a Ænglandi*. Även ett par andra västmanländska runstenar omtala färder till England; se Vs 5, s. 20.

»Bromonument» av detta slag påträffas som bekant flerstädes i vårt land. Berömda äro t. ex. Jarlabankes bro och Broby bro i Täby socken i Uppland; se U 164–165, U 135–138 och S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Sverige* (1963), s. 106 f. Brobyggande nämns även på Vs 28 och 31. Ytterligare två västmanländska runstenar torde böra räknas som »brostenar», nämligen Vs 13 och Vs 17, även om inskrifterna i dessa fall icke direkt omtala »bron». Parstensmonument utgöra vidare Vs 1–2, 17 och 27–28; Vs 13 består av en runsten och ej mindre än fjorton bautastentar.

11. Västerås, Smäcken.

Litteratur: L 995. P. Tillæus, Brev till J. F. Peringskiöld den 10 april 1723 (i Peringskiölds Monumenta 4, bl. 157); O. Celsius, Svenska runstenar (F m 60) 2, s. 218, 361; O. Grau, Beskrifning Öfver Wästmanland (1754), s. 115 (nytrycken 1904, s. 88; bihang s. 45 f.); Försök till Antiquarisk-Topografisk Beskrifning öfver Siende, Norrbo och Öfver-Tjurbo Häradet inom Westerås Län 1850 (ATA); M. Stenberger, Västeråstraktens förhistoria (i: Västerås genom tiderna 1, 1956), s. 425.

Avbildningar: Tillæus, bläckteckning (i Peringskiölds Monumenta 4; träsnitt i Grau a. a.); osignerad bläckteckning (i Peringskiöld a. a.).

Om fyndet av detta sedan länge försvunna stycke av en runsten berättar domprosten Petrus Tillæus i ett brev till riksantikvarien J. F. Peringskiöld. Brevet, som är daterat »Wästeråhs den 10. Aprilis 1723», lyder: »Såsom man i fyllningen under ett förbränt huus häär i Staden, wid den så kallade Smäcken, funnit en aln under jorden, stupa liggande en Runsteen af 2½ alns längd wid pass, Och Höga Öfwerhetens nådigste wilia och befallning är, at man sådana gamla monumenter, ehuru ringa the kunna synas, det Höglofl. kongl. Antiquitets Collegio bör förståndiga; Altså likmätigt min plicht och skyldighet, at iamwäl i så måtto bidraga hwad man kan til K. fäderneslandets tjenst och heder, har iag eij underlåta boort, afritningen på denne

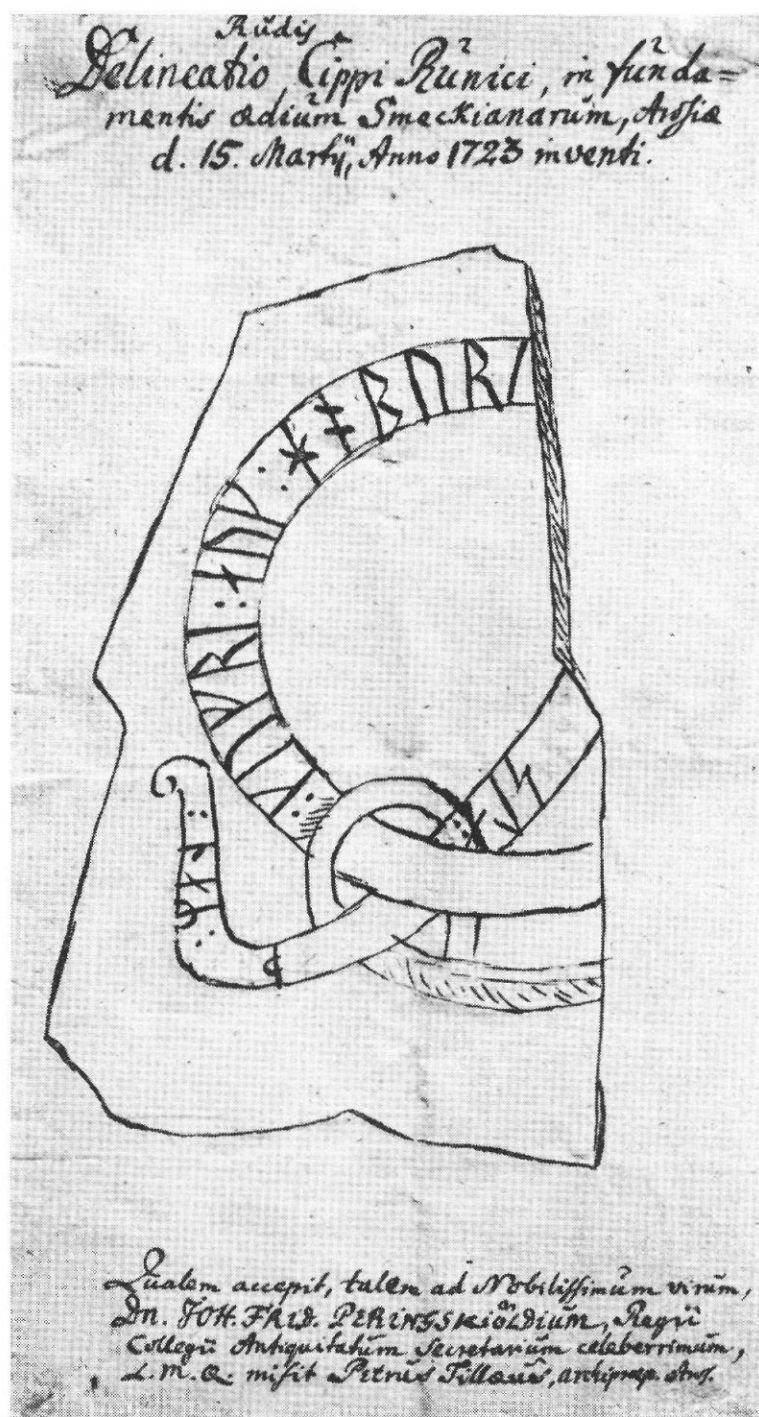

Fig. 13. Vs 11. Västerås, Smäcken. Efter teckning av P. Tillæus.